

SCOPE

Henk Maurits, freelance filmjournalist, belicht in deze rubriek periodiek over belangwekkende films en documentaires.

DOCUMENTAIRE: **Unter Bauern**
 REGIE: LUDI BOEKEN, 2009, 95 MIN.
 PREMIÈRE: 30 SEPTEMBER 2010.

Hoeveel ‘goede’ Duitsers zouden er geweest zijn in de Tweede Wereldoorlog? Mensen die bijvoorbeeld hun leven waagden om in nazi-Duitsland Joden te redden. Van de zeventig miljoen Duitsers uit die tijd, zijn er 455 na de oorlog officieel erkend als ‘Judenretter’, maar het zullen er zonder twijfel heel veel meer zijn geweest. Moedige Duitsers die hun leven op het spel hebben gezet om anderen te redden. Zoals in eigen land bijvoorbeeld de Haarlemse horlogemaakster Corrie ten Boom, die vanuit haar woning aan de Barteljorisstraat (nu nog steeds horlogewinkel en museum) minstens tachtig Joden aan een onderduikadres hielp. Beroemd is ook de boerenfamilie Boogaard uit de Haarlemmermeer. Johannes (‘opa’) Boogaard, een gereformeerde boer uit Nieuw-Vennep, die samen met zijn vier zoons vele Joden een schuilplaats bood in hun boerderijen in de Haarlemmermeer. Bij elkaar hebben naar schatting zo’n driehonderd Joden een (tijdelijk) onderduikadres gehad door de onvermoeibare activiteiten van de Boogaards. De familie heeft daar een zware tol voor moeten betalen: de Boogaards werden een paar maal verraden en gearresteerd en Opa Boogaard stierf uiteindelijk in Sachsenhausen.

Duitse boeren

Ook op het Duitse platteland hebben boeren met voldoende moreel besef en vanuit een religieuze ‘roeping’ Joden gered van de gaskamers. Mensen als Heinrich Aschoff en zijn familie die, met de hulp van andere boeren, van 1943 tot 1945 een Joods gezin verborgen hield in hun boerderijen in Noordrijn-Westfalen. Marga Spiegel, een van de overlevenden schreef er in 1969 een boek over (*Retter in der Nacht*), dat vorig jaar verfilmd werd onder de titel *Unter Bauern*. Een jaar na de wereldpremière op het filmfestival van Locarno heeft de film nu zijn Nederlandse première beleefd op het Nederlands Filmfestival. Maker van *Untern Bauern* is Ludi Boeken, een ‘Europese’ filmmaker wiens wieg in Amsterdam stond, maar die opgroeide in Israël. Het verhaal over Joodse onderduikers lag hem na aan het hart omdat hij zelf een kind is van ‘survivors’. Zijn ouders zaten tijdens de oorlogsjaren ondergedoken in Amsterdam en zijn Duitse (niet-Joodse) grootmoeder in Amsterdam hielp vele Joden aan een onderduikadres. In zoverre is *Unter Bauern* een persoonlijke film voor Boeken, maar dat gold evenzeer voor de Duitse schrijver-

regisseur en Holocaust-suvivor Imo Moszkowicz, die het idee voor de film op papier zette en ook meeschreef aan het scenario van de film.

Schindler’s List

Films over ‘goede’ Duitsers zijn er niet veel. In 1984 maakte de Amerikaanse televisieregisseur Anthony Page de film *Forbiden*. Een waar gebeurd verhaal, gebaseerd op het leven van de Berlijnse gravin Maria von Maltzan (in de film gespeeld door Jacqueline Bisset), die in de jaren veertig verliefd wordt op een Joodse jongen en die hem - en later ook andere Joden - verbergt in haar appartement. *Forbiden* was gebaseerd op het boek *The Last Jews in Berlin* van Leonard Gross uit 1982, maar is als film nooit in Nederland uitgebracht. Maar de bekendste ‘Judenretter-film’ is natuurlijk *Schindler’s List*, het meesterwerk van Steven Spielberg uit 1993. De meest succesvolle zwart-wit film aller tijden over het leven van de Tsjechische zakenman Oskar Schindler, die samen met Itzhak Stern van de Judenrat in Krakau zo’n 1100 Joden uit de gaskamers van Auschwitz wist te redden, door ze als onmisbare arbeiders op zijn

personeelslijst te zetten. Twaalf Oscarnominaties kreeg de film destijds, waarvan er maar liefst zeven werden gehonoreerd. Daar kan Ludi Boeken met *Unter Bauern* natuurlijk nooit tegenop. In vergelijking met *Schindler's List* is *Unter Bauern* een zeer bescheiden film. Een boeiende en bij vlagen ontroerende biografische speelfilm over het leven van met

name Marga Spiegel en haar dochtertje Karin, die twee jaar ondergedoken zaten bij de boerenfamilie van Heinrich Aschoff. Katholieke boeren die meer waarde hechtten aan het woord van de bisschop dan aan dat van Adolf Hitler, hoewel Heinrich wel lid was van de partij. Als zijn vrouw Maria aangeeft niet zo verrukt te zijn van het redden van Joden,

motiveert Heinrich zijn daad met de woorden: 'Het zijn Duitsers uit Westfalen, net als wij, en ze zijn in levensgevaar.'

Heinrich Aschoff heeft het niet zo op de oorlog. Hij heeft al een oorlog meegemaakt, de eerste, en hoewel hij daar een IJzeren Kruis kreeg voor zijn verdiensten, is hij allesbehalve een nationalist, laat staan een nationaalsocialist. Hij

vindt het verschrikkelijk dat hij zijn zoon Klemens niet kan overhalen onder te duiken, in plaats van naar het oostfront te gaan. Dat geeft al aan wat hij van de oorlog vindt en het lijkt dan ook bijna vanzelfsprekend dat hij de Joodse paardenhandelaar Menne Spiegel te hulp schiet als die bij hem aanklopt voor een onderduikadres.

De twee kennen elkaar beroepsmatig, wonen in dezelfde streek, en hebben allebei gevochten in dezelfde oorlog. De film start ook met beelden van een slagveld in de Eerste Wereldoorlog en de stem van Menne Spiegel, die vertelt dat hij toen 17 was en een van de tienduizenden Joden die vrijwillig het Duitse leger ingingen om het vaderland te dienen. Net als Heinrich Aschoff kreeg hij er het IJzeren Kruis voor, 'maar vijftig jaar later wil mijn vaderland mij doden', zo concludeert Spiegel, terwijl wij met hem een sprong in de tijd maken naar het 'Heimatfront 1943' in Münsterland.

Realisme

In Münsterland is een groot deel van de film *Unter Bauern* opgenomen. Gewoon op locatie gefilmd in Westfalen, waar de tijd lijkt te

Marga Spiegel en dochter arriveren op hun onderduikadres.

hebben stilgestaan. Dat geeft de film ook zijn realistische, bijna documentaire uitstraling. Een realistische aanpak die mede wordt onderstreept door het sobere en naturalistische acteren van Martin Horn is de rol van Heinrich Aschoff en vooral Veronica Ferres als Marga Spiegel. Af en toe heeft de film wat anekdotische en sentimentele trekken, maar Ludi Boeken is ervaren en bekwaam genoeg om *Unter Bauern* niet te laten afglijden tot een plat melodrama. Daarvoor is hij teveel gepokt en gemazeld in een carrière die geplaveid is met eigen oorlogservaringen.

In de jaren zeventig en tachtig was Boeken als oorlogsverslaggever voor de VARA, de NOS en diverse buitenlandse omroepen aanwezig bij de bekende brandhaarden uit die tijd. Van de Israëliëse inval in Zuid-Libanon tot de burgeroorlog in Nicaragua, de guerrillaoorlog in Soedan en de strijd in Chili tegen het regime van Pinochet. Na deze geëngageerde periode, waarin hij in 1981 de prestigieuze Emmy Award ontving voor *The Other Face of Terror*, richtte hij de 1979 samen met Ben Elkerbout de productiemaatschappij Belbo op en produceerde naast actuele documentaires ook een aantal interna-

tionale speelfilms. In 2002 klom hij zelf in de regiestoel en maakte met *Unter Bauern* inmiddels alweer zijn derde speelfilm.

Marga Spiegel

Zoals gezegd is een belangrijke rol in de film weggelegd voor Marga Spiegel. De gebeurtenissen worden grotendeels verteld vanuit haar perspectief. Haar man Menne is ondergebracht bij een andere boer en hangt er ook in de film een beetje bij. Daardoor verloopt zijn karakterontwikkeling wat schoksgewijs en wordt te weinig inzichtelijk gemaakt wat er in hem omgaat. Hij is eenzaam, mist zijn vrouw en dochter, zit veel te piekeren en lijkt langzaam gek te worden. 'Wat doe je raar, papa', zegt dochter Karin als het gezin na de intocht van de Amerikanen eindelijk weer is herenigd. Papa excuseert zich en zegt dat hij het lawaai niet kan verdragen, terwijl de andere familieleden er het zwijgen toe doen. Nogal ongeloofwaardig is dat hij bijna direct daarna door een Amerikaanse soldaat als 'nazi' wordt meegenomen en pas weer wordt vrijgelaten nadat hij zijn broek heeft laten zakken als 'bewijs' van zijn Joodse identiteit. Het gevaar voor ontdekking en verraad vormt de belangrijkste spanningsboog in de film. Want naast

de Joden zitten er ook allerlei, uit gebombardeerde steden geëvacueerde, Duitsers in de boerderijen, die niet allemaal even joodsgezind zijn als boer Aschoff. Er worden grapjes gemaakt over de film *Achtung! Feind hört mit* (uit 1940) en die vijand ligt daadwerkelijk op de loer. Zo flirt boerendochter Anni Aschoff met Erich een zoon van een evacué. Allebei heulen ze met Hitler. Anna is een Jungmädel en Erich is zelfs Gruppenleiter bij de Hitlerjugend. Hij vertrouwt de situatie niet op de boerderij en vermoedt dat er een deserteur verstopt zit op zolder (Menne Spiegel), maar zijn vader zegt hem zich daar niet mee te bemoeien.

Confronterend is de scène waarin Marga Spiegel, in aanwezigheid van Anni, door een vrouw uit haar woonplaats wordt herkend en dus ontmaskerd. Anni is heftig verontwaardigd dat haar ouders Joden in huis hebben: 'de mensen die ons land te gronde richten.' Maar ze draait om als een blad aan een boom als de vrouw vertelt wat de Duitsers Marga en haar familie hebben aangedaan tijdens de Kristallnacht. Vanaf dat moment heeft Marga in Anni een bondgenote en dat zal ze haar leven lang blijven, zoals blijkt aan het

slot van de film. Want als de film eindigt met een verstilde foto van de boerenfamilie, volgen nog enkele documentaire beelden op de filmset van *Unter Bauern*, waarin de echte Marga Spiegel en Anni Aschoff tussen de acteurs en de actrices poseren voor een groepsfoto en hun dank uitspreken dat ze dit nog mochten meemaken.